

ATATÜRK, BİLİM VE DİN

Doç. Dr. Ramazan BOYACIOĞLU*

İslâm'da, Müslümanlarda Bilim ve Din

İslâm dünyasında Emevi hanedanının yıkılması ve Abbasîlerin yönetimi ele geçirmesiyle idarî, askerî, siyasî ve ilmî sahalarda çok büyük değişmeler olmuştur. Bu dönem İslâm kültür ve medeniyetine damgasını vuran çok önemli bir süredir. İslâm dünyasında çok çeşitli kurumlar ve bilimler bu dönemde şekillenmiştir. Filolojik, dinî, sosyal ve tabii bilimler sahasında ilk çalışmaların bir kısmı Emeviler döneminde başlamışsa da, bu çalışmaların sistemli bir şekilde ele alınarak her birinin ayrı bir bilim dalı haline gelmesi Abbasiler döneminde olmuştur. Bu dönemde yapılan fetihler sonucunda, geniş bir alana yayılan Müslümanlar Eski Yunan, İran ve Hint kültürlerine büyük ilgi duymuşlar ve eski dünyanın bilimsel ve felsefî eserlerini, Arapçaya çevirme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu sahada yapılan ilk çalışmalar, Abbasi Halifesi Me'mun döneminde (813-833), Beytü'l-Hikme kuruluncaya kadar fazla verimli olmamış ve kişisel bazı çalışmalardan öteye gidememişti. Emeviler döneminde yalnızca tıp, kimya, astronomi alanında yapılan çalışmalar, Abbasi halifesi Mansur döneminde (754-775) genişleyerek cebir, geometri, mantık ve felsefe alanlarını da içine almıştır.¹

Daha sonra Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla, bu bilimsel çalışmalara daha da hız verilmiştir. Özellikle Selçuklu sultanı Melikşah zamanında (1073-1092), Nizamülmülk'ün kurduğu medreselerle ve medrese

*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Öğretim Üyesi
1 Selahattin Çaymar, Ya'kûbî ve Tarihçiliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.1

sisteminin gelişmesiyle, yüksek öğretim çok verimli bir şekilde teşkilatlanmıştır.²

Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular döneminde yapılan tercümeler ve açılan medreseler sayesinde, dünya çapında bilim adamları yetişmiştir. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak: **Tıp ve felsefe alanında**, Razi (doğ. 865), İbn Sina (980-1073), İbn Rüşd (1126-1198), İbn Zuhr (ö. 1161), Ebu'l-Kasım el-Zehravî (ö. 1009); **matematik ve astronomi alanında**, el-Harezmi (ö. 846), en-Neyrizî (ö. yaklaşık 922), İbn Heysem (ö. 1039) İbnü's-Semh (ö. XI. yy), İbnü's-Saffar (ö. XI. yy), İbn Ebî'r-Rical, Cabir b. Eflah ve el-Bitruçî (ö. XII. yy); **simya alanında**, Cabir b. Hayyam, şair Ebu'l-Atahiyye, el-Biruni, (ö. 1048); **botanik ve zooloji alanında**, Ebu Hanife ed-Dineveri (ö. 895). Daha bunlar gibi her alanda bilim adamları yetişmiştir.³

Bu bilim adamları, öteki milletlerden değişik konularda yaptıkları tercümeleri ve kendi özel çalışmaları sayesinde ortaya koydukları bilimlerle, şöhret bulmuşlar ve bunların yazdıkları eserler, yıllarca Batıda ders kitabı olarak okutulmuştur.⁴

Osmanlı devletinin ilk çağlarında da, bu bilimsel çalışmalara mümkün olduğu kadar değer verilmiştir. Kanunî zamanına gelinceye kadar, bilim ile dinî ilimleri uzlaştıran gerçek araştırmacılar varlıklarını korumuşlardır. Fatih Sultan Mehmet, yaptırdığı medresede kelim ve felsefe derslerinin okutulmasını, vakfiyesine yazdırmıştır. Ama sonra gelen cahiller, önceki bilgilerin eserlerini ve yaptıkları çalışmaların asıllarını araştırıp sormadan, red ve inkar etmişlerdir. Bu cahil kişiler, bilgilerin yaptığı çalışmaları felsefe bilimleri diye kötüleyip yermişlerdir. Böylece felsefe ve bilim, gereksiz görülüp medreselerden kaldırılmıştır. Bundan sonra Os-

2 Aydın Sayılı, Ortaçağ İslâm Dünyasında İlimi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri, *Araştırma Dergisi*, (D.T.C.F. Felsefe Araştırma Enstitüsü), 1, Ankara, 1964, s. 32

3 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* III, İstanbul 1986, III, s. 523-54

4 Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mahmut Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Alimler*, Kültür Bakanlığı yayımları, Ankara 1991

manlı ülkesinde, bilimsel çalışma durmuş ve bunları okutacak kimse de kalmamıştır.⁵

Medrese programlarından müsbet ve tabii bilimlerle felsefe tamamen çıkarılınca; medresede yalnızca fıkıh, hadis, tefsir gibi islamî ilimlerle, dil ve edebiyat öğretimi kalmıştır.⁶

Hristiyan Avrupa aynı dönemde bilimle felsefeyi, dinin hizmetkârı sayarken; İslâm dünyasında aklî ve naklî ilimler, veya evâil ilimleri ve islamî ilimler sınıflandırılması yapılmış; İslâmî ve nakli ilimlere "ulûm-u memduha (övuilmiş ilimler)", aklın ortaya koyduğu ilimlere de "ulûm-ı mez-mume (yerilmiş ilimler)" adları takılmıştır.⁷

Oysaki Yüce Allah, Kuran'daki değişik ayetlerde akıla önem vermiş ve aklın kullanılmasını istemiştir. Buna örnek verecek olursak, Kur'an'da, bazı olmuş veya olacak olaylar anlatıldıktan sonra, "akıl erdirmiyor musunuz?", "belki aklınızı çalıştırırsınız", "keşke aklınızı çalıştırsanız" gibi ayetler; ya da "akıllarını çalıştıranlar için yer yüzünde ibretler vardır", "onlar akıllarını çalıştırmıyorlar mı?" şeklinde açıklamalar; ya da, inananlarla ilgili olarak "...onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Onun için akıllarını çalıştırmıyorlar" 2/171 gibi ayetler; yahut "O, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları kendi emriyle sizin hizmetinize verdi. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran toplumlar için deliller vardır." 16/12 gibi, tam 47 değişik ayette aklın kullanılması istenmiştir.

Yine Kur'an, insanları, ilk inen ayette görüldüğü gibi okumaya, araştırmaya ve bütün bilimleri öğrenmeye yönlendirmektedir. Kur'an'da bilimle ilgili olarak, ya da yine değişik ayetlerde bilimle ilgili kelime sayısının altıyüzün üzerinde olduğu görülmektedir. Buna birkaç örnek verecek olursak:

5 Kâtip Çelebi, *Mizanu'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk*, Tercüman 1001 Temel Eser, Yayına haz. Orhan Şakir Gökyay, İstanbul 1980, s.20-21
6 Sayılı, a.g.m., s.34
7 A.g.m., s.32

"...De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..." 39/9

"...Rabbim, benim ilmimi artır, de" 20/14

"...Eğer bilmiyorsanız bilim (zikir) ehline sorunuz" 16/43

" Kulları içinde ancak bilim adamları, Allah'tan (gereğince) korkarlar..." 35/28

"Allah, melekler ve âdil olan ilim adamları tanık olmuşlardır ki, O'ndan başka ilah yoktur..." 3/18

"Fakat onlardan, ilimde uzmanlaşmış olanlar ve inananlar, sana indirilene ve senden önce indirilene inananlar, namazı kılanlar, zekatı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar...İşte onlara büyük ödül vereceğiz" 4/162

"...Önceden kendilerine ilim verilenlere, o (Kur'an) okununca derhal yere kapanırlar" 15/107

"...Kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'an'ın) gerçekten Rabbin tarafından geldiğini bilsinler ve ona inansınlar..." 22/54

"İşte insanlar için verdiğimiz bu örneklerle, ilim adamlarından başkaları akıl erdiremezler" 29/43

Ayrıca, yine Kuran'dan, insanları değişik bilimleri öğrenmeye sevkeden bir kaç ayet örnek verecek olursak, mesela:

Astronomi ile ilgili olarak, "Şüphesiz göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, düşünen bir topluluk için pek çok deliller vardır."2/164, ya da "Göklerin ve yerin yaratılışında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akıl sahipleri için deliller vardır" 3/190. "O, gökleri, gördüğümüz gibi direksiz yarattı."31/10, veya "Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve donatmışız?"50/6 vs. ayetler vardır.

Astrolojiye örnek olarak ise, Sana hilallerden sorarlar: Deki: Onlar insanlar ve hac için zaman ölçüsüdür.”2/18, veya, “Ay için birtakım menziller tayin ettik...”36/39, ya da, “Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir...”36/40, yahut, “Güneş ve ay bir hesaba göre hareket eder” 55/5 vs.

Geometriye örnek olarak: “...Sonra göğe doğru yönelerek yedi gök olarak onları düzenlemiştir.”2/29, veya, “Allah göğü bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir” 30/28 vs.

Mekaniğe örnek olarak: “..İzni ile denizde yüzüp giden gemileri, nehirleri, belli yörüngelere yürüten ay ve güneşi gece ile gündüzü sizin emrinize veren Allah tır.”14/32-33, ya da, “Üzerinizde kanat çırpın dizi dizi kuşları görmezler mi?”67/19, veya, “Göğü O yükseltti ve ölçüyü (mizan) koydu” 55/7vs.

Fiziğe ya da Kimyaya örnek olarak, bir ayette, “Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran Odur”36/80 derken, başka ayetlerde, “...Rabbimiz! Sen bunu (gökleri, yeri ve aralarındakileri), boşuna yaratmadın.”3/191 şeklinde, ya da, “Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık...”38/27 şeklinde, başka bir ayete ise, “Sizin için hayvanlardan da alınacak ders vardır. Bağırsağındakiler ile kan arasından, içenlere halis ve içimi kolay süt içiririz. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümünden hem içki hem de güzel güzel gıdalar edirsiniz...”16/66-67, yine başka bir ayette, “Sonra buhar (gaz, duman) halinde olan göğe yöneldi.”41/11 vs. denilmektedir.

Her şeyi sudan yarattığı, “Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi dört ayakla yürür. Allah'ın her şeye gücü yeter” 24/45

Doğumlara örnek olarak, “Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çiftler yaratan Allahın şanı çok yücedir.”36/36, veya, “Allah sizi yerden bir bitki gibi yetiştirmiştir.”71/17vs.

Botaniğe örnek olarak, “Orada (Yeryüzü) her güzel çiftten bitkiler yetiştirdik.”50/7, “Biz ona (Yeryüzüne) su indirince harekete geçer kabarrır her güzel çiftten bitkiler yetiştirir”.22/5vs.

Jeolojiye örnek olarak, “Allah yedi gök ve o kadar da yerden yaratmıştır.”65/12, “De ki, Yeryüzünde dolaşın , Allahın yaratmaya nasıl başladığını bir görün...”29/20, “Biz yeryüzünü bir beşik dağları birer direk (kazık) kılmadık mı?”78/6-7, “Biz, (Yeryüzüne) demiri de indirdik ki onda büyük bir güç, insanlar için yararlar vardır.”57/25vs.

Uzuvlarla ilgili olarak, “...kulak, göz, kalp; bunların hepsi yaptığından sorumludur” 17/36.

Psikoloji ile ilgili olarak, “Sana ruh hakkında soru soruyorlar. Deki: Ruh, Rabbimin işlerindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”17/85.

Coğrafya konusunda, “Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?Ki, orada akıl edecek kalpleri, işitecek kulakları olurdu.”22/46, “Yeryüzünü size boyun eğdiren O' dur. Öyleyse yerin sırtlarında dolaşın...”67/15, “Yeryüzünde dolaşabilesiniz diye, orada, yollardan, geniş geçitlerden geçebilmeniz için onu size yayan O'dur.”71/19-20,vs.

Arkeoloji ile ilgili, “Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce geçmiş kişilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı?”30/9

Tarih konusunda ise, Kuran ayetlerinin üçte birini, geçmiş ümmetlerin kıssaları oluşturur.

Filoloji konusunda, “Dillerinizin ve renklerinizin değişik olması...”30/22, ayeti ile, “...İnsana bilmediklerini öğretti. Kalemle öğretti.”96/4 ayeti diğer edebi ilimleri de içine alır.

Genel genetik ile ilgili olarak, “İnanmayanlar, gökler ve yeryüzü yapışırken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan yarattığımızı görmezler mi?”21/30, “..Sen yeryüzünü kupkuru (ölmüş) görürsün; fakat Biz,

üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten iç açıcı bitkiler verir.”22/5, “...Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordu...”5/110.

Felsefe ile ilgili, pek çok ayet vardır. Bunlar, bakmayı, tedbir almayı, kainatı, varlıkları, nesnelere, geçmiş bilimleri düşünmeyi emreder. Birkaç ayet örnek gösterecek olursak. “Göklerin ve yeryüzünün hükümlerine Allahın yarattığı her şeye...bakmıyorlar mı?”7/185, ayrıca, “Ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz.”41/53, ayrıca “Onlar görmediler mi?..”30/22,23,24,25,46 , ya da, bazı insanların söylediklerine cevap olarak, “Dünya hayatından başka gerçek yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder, dediler. Bu konuda onların hiçbir bilgisi yoktur. Onlar yalnızca zannediyorlar”45/24vs.

Zamanın rölatif (izafi) olduğu ile ilgili, Kur'an'da üç değişik ayet vardır. Bunlardan birinde şöyle denilmektedir: “Senden acele azab istiyorlar. Allah sözünden asla dönmeyecektir. Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir.”22/47. İkinci bir ayette ise şöyle denir: “Gökten yere kadar buyruğu (işleri) O yönetir. Sonra o buyruk, sizin hesabınıza göre, bin yıl tutan bir gün içinde O'na yükselir.”32/5. Üçüncü bir ayette ise, “Birisi, yüksek derecelere sahip olan Allah katından, inkarcılara gelecek ve engelleyicisi olmayan bir azabı soruyor. Melekler ve Ruh, miktarı ellibin yıl olan bir günde O'na yükselirler”70/1-4, denilmektedir.

İşte Kur'an ya da İslâm, insanları bilime ve bilimin her çeşidini öğrenmeye teşvik ederken; zamanla Kur'an'dan ve İslâm'dan uzaklaşmış, böylece müslüman ülkelerdeki insanlar bozulmuşlar ve bilimsel çalışmalar da durmuştur. Bu yüzden, devletin ve milletin ilim ve irfan yuvası olan medreseler, tekkeler ve zaviyeler zamanla önemini yitirmişler; dahası, bu tür kurumlar, asker kaçaklarına ve tembellelere, sığınak; boşa ömür tüketenlere de barınak olmuşlardır.⁸

⁸ Medreselerle ilgili olarak bkz., Ramazan Boyacıoğlu, “Beyanül-Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, Sivas 1998, II, s. 72

Bunun sonucu olarak da, geçmişte her biri birer uygarlık örneği olan İslâm beldeleri, zamanla harabe halini almıştır. Eskiden, önüne gelen her güce meydan okuyacak kadar kahramanlık gösteren o müslümanların torunları, zamanla, sefalet bataklıklarına düşmüşler ve korkunç bir şekilde tembelleğe doğru yuvarlanmışlardır. İslâm ülkeleri geniş bir mezaristana, müslümanlar ise canlı ve miskin birer cenazeye dönmüşlerdir. Bu dönemde insanlar artık hurafe ve bidatlara inanmışlar; ölülerden, cahil şeyh ve dervişlerden medet umar olmuşlar;⁹ Kur'an'dan ve İslâm'dan uzaklaşabilecekleri kadar uzaklaşmışlar ve basit ilmihal bilgileriyle yetinmişlerdir. Sonunda, bilimsel çalışmadan yoksun kalan Osmanlı Devleti, Batı'ya muhtaç olmuş; Batı ise, onun çökmesi için elinden geleni yapmış ve onu, hasta adam ilan etmiştir. XX. Yüzyılın başlarında, varlığı ile kurumları ile zaten çökmüş bulunan ve hasta adam denilen Osmanlı devleti, Birinci Dünya Savaşına girmekle de, sonunu hazırlamıştır.

Atatürk'ün Din Anlayışı

Bundan sonra, zavallı ve perişan Müslüman Türkleri, içerisine düştükleri bu durumdan, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, kurtaracaklardır. Önce ülkenin kurtuluşu için, İstiklâl mücadelesini başlatan Atatürk, İstiklâl mücadelesinin zaferle neticelenmesinden sonra, ülkenin kalkınması ile birlikte, Türk milletinin siyasal, sosyal, ekonomik ve diğer alanlarda olduğu gibi, dinî ve ilmî yönden de aklın ve çağdaş bilimin gerektirdiği şekilde ilerlemesi için, bir takım icraatlara girişmiştir. Büyük bir komutan, büyük bir devlet adamı, büyük bir inkılâpçı olan Atatürk'ün, dini bilgilerinin de yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün, din konusunda yaptığı açıklamalarından, bunu çok iyi bir şekilde anlıyoruz.¹⁰ Ata'nın karşı çıktığı din ise, hurafelerden ve bidatlardan oluşan; akla, mantığa ve bilime yer vermeyen bir din anlayışıdır ki, zaten bu anlayış da İslâm değildir. Bu konu ile ilgili olarak Atatürk:

"Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar ol-

9 Hurafeler ve batıl inançlarla ilgili geniş bilgi için bkz., Mehmed Şemseddin (Günaltay), *Hurafattan Hakikata Hurafeler ve İslâm Gerçeği*, Yayına haz., Ahmet Gökbel, İstanbul 1997

10 Bu konu ile ilgili olarak bkz. Osman Zümrüt, *Atatürk'ün İslâm Dini Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1998

malıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif (anlayışa ters), terakkiye mani (ilerlemeye engel), hiçbir şey ihtiva etmiyor (içermiyor). Halbuki Türkiye'ye istiklalini veren (bağımsızlığını sağlayan) bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'i (yapay), itikat-ı batıl'dan (batıl inançlardan) ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince, tenevvür edecekler (aydınlanacaklar). Onlar ziyaya (aydınlığa, ışığa) takarrüp edemezlerse (yaklaşamazlarsa) kendilerini mahv ve mahkum etmişler demektir. Onları kurtaracağız."¹¹

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi Atatürk, batıl inançlardan oluşan dine karşı olduğu gibi, aşağıdaki konuşmasından da anlaşılacağı gibi, hurafe ve bid'atlara da karşıdır; ölülerden, yalancı evliyalardan yardım isteyenlere de karşıdır, kısacası cehalete karşıdır. Bu konuyla ilgili olarak şunları dile getirir:

"Efendiler! Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri (çağdaş) ve bütün mana (anlam) ve eşkaliyle (biçimleriyle) medeni (uygar) bir heyet-i ictimaiyye (toplum) haline îsal etmektir (ulaştırmaktır). Bu hakikati kabul etmeyen zihniyetleri (kafaları) tarumar etmek (dağıtmak) zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını (beynini) paslandıran, uyuşturan bu zihniyette (düşüncede) bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde (kafalarda) mevcut hurafeler kamilen (tümüyle) tardolunacaktır (uzaklaştırılacaktır). Onlar çıkarılmadıkça dimağa (beyine) hakikat nurlarını (gerçek aydınlığı) infaz etmek (sokmak) imkansızdır. Ölülerden istimdat etmek (yardım istemek) medeni bir heyet-i ictimaiye için şeyndir (ayıptır).

Bugün ilmin, fennin, bütün şümülüyle (kapsamıyla) medeniyetin muvacehe-i şulepaşında (aydınlığı karşısında) filan veya filan şeyhin irşadiyle (yol göstermesiyle) saadet-i maddiye ve maneviyye (maddi-manevi mutluluk) arayacak kadar iptidai (ilkel) insanların, Türkiye camia-i me-

¹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, Ankara 1981, s.70

deniyesinde (uygarlık topluluğunda) mevcudiyetini (varlığını) asla kabul etmiyorum.

Efendiler ve Ey millet! İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar (birine bağlanmış) memleketi olamaz. En doğru, en hakiki (gerçek) tarikat (yol), tarikat-i medeniyedir (uygarlık yoludur). Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir (yeterlidir)¹².

Atatürk başka bir konuşmasında da ilimle ilgili olarak şöyle demektedir:

"Efendiler! Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet (başarı) için en hakiki mürşid ilimdir, fendir. İmin ve fennin haricinde (dışında) mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir"¹³.

Atatürk, başka bir konuşmasında, yaptığı inkılâpların dine uygun olduğunu anlattıktan sonra, dinimizin son din ve mükemmel din olduğunu açıklar:

"Hangi şey ki akla, mantığa, menfaate-i ammeye (halkın yararına) muvafıktır (uygundur), biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslamın (müslümanın) menfaatine muvafıkta (uygunsa) kimseye sormayın. O şey dindir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği (uygun düştüğü) bir din olmasaydı ekmele olmazdı, ahir din olmazdı"¹⁴

Yukarıda bahsettiğimiz gibi yüce Allah da Kur'an'da 47 yerde aklı ve mantığı çalıştırmamızı emreder. On yedi değişik yerde ise düşünceyle ilgili ayet vardır. Yine yüzlerce ayette ilim kelimesi ya da ilim kelimesinden türemiş kelimeler kullanılmıştır.

12 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 214-215.

13 A.g.e., s. 194.

14 A.g.e., s.127.

Atatürk, yine dinle ilgili olarak, arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalarından birinde, din hakkında ne düşündüğü sorulduğu zaman, dinin varlığını ve gerekliliğini belirttikten sonra, dine yabancı unsurların, yani hurafe ve bidatların girdiğini, ama zamanla bunların giderilerek yeniden sağlam temeller üzerine oturacağını şöyle dile getirmiştir:

"Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi, fakat bina, uzun asırlardır ihmale uğramış. Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı takviye etmek lüzumu hissedilmemiş. Aksine olarak, birçok yabancı unsur (tefsirler, hurafeler), binayı daha fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üstünde yeni bir bina kurmak lüzumu hasıl olacaktır."¹⁵

Atatürk'ün Adalet Bakanı olan Seyyid Bey, 3 Mart 1924'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, yaptığı tarihî konuşmasında, İslam konusunda ve İslâm'ın akıla verdiği önem konusunda şunları dile getirmiştir:

"Beyler, İslâmiyet çok yüce bir dindir. Eğitimi, ilerlemeyi çok sever. Akıldan, mantıktan hiç ayrılmaz. Yeryüzünde İslâm dini kadar özgürlüğü seven, ilerlemeyi seven bir din yoktur. Dinin bütün hükümleri, büyüklük ve yüceliklerle doludur. Ulaşmak istediği amaç, ahlakın güzelliklerini, insanlığın erdemlerini kurmak ve sağlamaktır. Hz. Muhammed, doğruluğundan şüphe edilmeyen bir hadisinde, 'Ben güzel ahlaki tamamlamak için gönderildim', diyor ve bir hadisinde de, 'aklı, Tanrı belgesi' olarak açıklıyor... Zaten Kur'an da baştan başa, akli ve akıllı kişileri ve anlayış çabukluğunu yüceltiyor. Onun için İslâmiyet, akıl ve mantıkla birliktedir... İslâmiyet, eğitimle birliktedir. Bilim ve eğitimden hiçbir zaman ayrılmaz. Hepiniz bilirsiniz 'Bilim, Çin'de olsa da gidiniz, öğreniniz' ve 'Beşikten mezara kadar bilim öğreniniz' hadislerini hepiniz bilirsiniz... Tirmizi'nin Süneni'nde şöyle bir hadis vardır: 'Hikmet (bilgi), mü'minin aramakta olduğu öz malıdır. Onu nerede bulursa, onu almağa herkesten çok hak sahibidir.'"

15 Muzaffer Erendil, *İğincî Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Ankara 1998. s.153.

Seyyid Bey, konuşmasının başka bir bölümünde de şunları dile getirmiştir:

"Bir zamanlar Avrupa, bilgisizlik karanlığında iken; Doğu, uygarlık yollarında hayli ilerlemişti. O zamanlar dünyada en ilerlemiş ve en uygar yerler İslâm ülkeleri idi. Bütün Avrupa, kısacası İngilizler, bütün ilimleri ve tekniği, şimdi İspanya denilen Endülüs'ten almışlardır. Amerikalı Üniversite Profesörü Draper, İlimle Dinin Çatışması adlı bir kitap yazmıştı. Bu adam, bu kitabında, 'Bir kafada, bir akılda, din ile bilim birleşmez. Bir kimse bilim adamı ise, dindar değildir; dindar ise, bilim adamı değildir' diyor. Fakat yine kendisi, bu kitabında açıkça; 'Benim bu kitapta dinden maksadım İslâm dini değildir. Özellikle Katolik dinidir, İslâm dini değildir' diyor... Tereddütsüz diyebilirim ki, bugünkü İslâm dini başka, Peygamberin zamanındaki İslâm dini başkadır. Gerçek İslâmiyet, yaratılıştan gelen mantıklı bir dindir. Hayalleri, yanlış düşünceleri, boş inançları hiç sevmez, özellikle nefret eder..."¹⁶

Seyyid Beyin çok uzun konuşmasından verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra, Atatürk'ün konumuzla ilgili açıklamalarına devam edecek olursak; Atatürk geri kalmışlığımızı ise şu şekilde dile getirmiştir:

"Ehl-i İslâmın duçar olduğu zulüm ve sefaletin elbette bir çok müsebbipleri vardır. Alem-i İslâm, hakikat-ı diniye (dinsel gerçekler) daireesinde (içerisinde) Allahın emrini yapmış olsaydı, bu akıbetlere (sonlara) maruz kalmazdı. Allahın emri çok çalışmaktır. İtiraf edeyim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. İcabat-ı zamana göre ilim ve fen ve her türlü ihtiraat-ı medeniyyeden (uygarlığın buluşlarından) azami derecede istifade etmek zaruridir... Bizim dinimiz milletimize hakir (bayağı), miskin ve zلیل (aşağılanan) olmağı tavsiye etmez. Bilakis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet (yücelik) ve şerefini muhafaza etmelerini (korumalarını) emrediyor."¹⁷

16 T.B.M.M.Zabit Ceridesi, VII, 3.3.1340 (1924) s.58-60; Geniş bilgi için bkz., Hazırlayan ve Sadeleştiren Prof. Dr. Reşat Genç, Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar, Ankara 1998, s.147-151
17 Erendil, a.g.e., s. 91-92.

Yine Atatürk, düşmanlarımızın bizi, dinin etkisi altında olduğumuzdan geri kaldığımızı söylemelerine karşılık şu konuşmayı yapmıştır:

"Düşmanlarımız, bizi, dinin taht-ı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkut (duraklama) ve inhitatımızı (çöküşümüzü) buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiç bir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allahın emrettiği şey, müslüm ve müslümenin (inanın kadın ve erkeğin) beraber olarak iktisab-ı ilm ü irfan eylesesidir (ilim ve irfan elde etmesidir); kadın ve erkek, bu ilm ü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak (donanmak) mecburiyetindedir"¹⁸

Atatürk, kadınlarla ve kadınların okuması ile ilgili olarak da şu görüşlerini dile getirmiştir:

"Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmağa azmetmiştir. Bugünün levazimatından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh (bundan dolayı) kadınlarımız da alim ve mütefennin (teknik bilgi sahibi) olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden (öğretim basamağından) geçeceklerdir. Sonra kadınlar, hayat-ı ictimaiyede (sosyal hayatta) erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri (yardımcıları) olacaklardır"¹⁹.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İslam dini gelişti itibarıyla bilime önem vermiş, nakli ve akli ilimler arasında ayırım yapmamış, her ikisini de aynı değerde tutmuştur. İlk dört halife döneminden itibaren Emeviler, Abbasiler ve diğer dönemlerde bilim ve ilim alanında pek çok sayıda çalışmalar yapılmış, eserler telif edilmiştir.

18 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 86

19 A.g.e., s 85-86.

Bu alanda özellikle Abbasiler döneminde, Beytü'l-hikme'lerin kurulması ve Yunan felsefesinden yapılan tercüme hareketleriyle doruk noktasına çıkmıştır. Ancak daha sonra siyasal nedenler başta olmak üzere, daha pek çok sebeplerden dolayı bilimler arasında ayrımlar yapılmış; naklî ilimler, aklî ilimlere tercih edilmiştir. Bunun sonucunda din istismarcıları ortaya çıkmış ve insanların, gerçek dinle hiç ilgisi olmayan hurafelere ve bidatlara sapmalarına neden olmuşlardır. Bütün bunlar, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ulu önder Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyetini kurmasına kadar devam etmiştir. Atatürk devleti kurduktan sonra, yapmış olduğu diğer inkılâplar yanında din konusunda da, batıl inançlar ve hurafelere karşı uğraş vermiştir. 1930 yılında, müslümanlar gerçek dinlerini öğrensinler diye, Kur'an'ı Türkçeye, Yeni Harfler ile tercüme ettirmiş ve ayrıca, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bir kitabı çevirtmiştir.²⁰ Böylece, İslâm'ın bilime vermiş olduğu gerçek değeri, yeniden ortaya koymaya çalışmıştır. Tekke, zaviye ve medreseleri kapatıp, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile çağdaş eğitim müesseselerini kurarak, Türkiye'nin bilim alanında ilerlemesini sağlamıştır.

Son cümle olarak, Atatürk'ün yapmış olduğu inkılâplar, bilime ve akla uygundur; vatanın ve milletin menfaati için yapılmıştır. Öyleyse, bilime ve akla uygun olan, vatanın ve milletin yararına yapılmış olan her şey, İslâma uygundur; vatan ve millet yararına yapılan bütün çalışmaları, İslâm teşvik eder.

20 A.g.e. III, s.85